

CODRIN S. VASILOANCĂ, MA Student
Department of Philosophy
University Dunărea de Jos, Galați

DIMENSIUNEA COSMICĂ A DORULUI

Abstrat

La nostalgie : désirer quelque chose passé, qu'on veut réitérer. La mélancolie : désirer, mais sans savoir quoi, désirer quelque chose nécessaire et pourtant inconnu. Mélancolie et nostalgie, passé et futur : nous expérimentons le passé comme mémoire, tandis que le futur est vécu comme mémoire choisie en fonction de nos désirs présents. Espérer c'est invoquer un moment passé.

La réitération volontaire ou involontaire d'un moment déjà vécu se passe toujours au présent. Mais ça se passe au présent d'une réalité dont la force mystérieuse nous captive tout aussi comme la douleur, la joie ou le plaisir – et c'est la réalité de la mémoire. L'expérience du temps coïncide avec la conscience du passé, du présent et du futur. La matière de ces expériences est la mémoire. Si le mot conscience se traduit étimologiquement comme savoir ensemble, qu'est que c'est alors que cette savoir? Et avec qui la partageons nous?

On a l'impression que la mémoire résulte de l'expérience. Mais on constate plutôt que l'expérience nous y introduit et que, par conséquent, nous y sommes captifs. L'intraductible mot roumain dor rejoint la nostalgie (désir orienté vers le passé) et la mélancolie (désir orienté vers l'espèce du passé nommé futur) en nous révélant ainsi le désire seule qui nous anime perpétuellement: échapper au présent de la mémoire pour regagner le présent de l'éternité.

I. IUBIRE-DOR ÎN CONTEXTUL TIMPULUI SOCIAL

Timpului social își are ca referent experiența subiectivă a dilatării, sau a comprimării intervalului afectiv ivit pe fondul polarizării universale între principiile feminin și masculin: odată canalizată de baraje educaționale, sau de altă natură, în contextul actualizării nucleului social reprezentat de familie, sau, pur și simplu, în contextul actualizării cuplului, energia biologică se transformă în energie a timpului social.

Lumea începe din nou cu fiecare atracție dintre masculin (sau *ceea ce este*) și feminin (sau *ceea ce ar putea fi*, infinitul): din amestecul lui *ceea ce este* cu *ceea ce ar putea fi*, din amestecul realului cu posibilul ia naștere *timpul istoric* sau *memoria*, adică *ceea ce a fost*, dar și așa zisul *timp teleologic*, mai popular numit *speranță*; între aceste dimensiuni psihologice identificăm prezentul conștiinței, pe care-l numim „acum” și al cărui specific (anume *dorința* sau, în esență, *dorul de pleroma firescului*) rezultă din opoziția condiției actuale a realului istoric cu posibila *plinire*, a cărei realizare transcende ființa noastră istorică. Cauza nucleului social (expresie a nostalgiei ontologice, urmare a poruncii divine, mecanism hormonal, ordonator fundamental al societății, etc.) se confundă cu *misterul iubirii* sau scopul său, latură magică a normalității noastre. Ce vrea să spună *iubire*? Dacă ar fi să înlocuim neologismul consacrat „a iubi, iubire”, am reuși de minune cu „a dori, dorire”

(sinonim perfect în acest caz), însă, se pare, tocmai transparența și bogăția semantică a soluției românești ne face să preferăm (cel puțin ca preludiu al sentimentelor noastre) taina intraductibilă a cuvîntului slav. În fond, cea mai profundă taină nu se lasă mărturisită decît prin cel mai tainic verb nu ațit pentru a se evita confuzia, cît pentru simplul motiv că, dorind să ne comunicăm cît mai exact sentimentul, ne ferim instinctiv de orice cuvînt care ar putea limita și astfel ar falsifica înțelesul mesajului nostru. Și, cu ațit mai mult cu cît acest înțeles este intuiție pură, nici un cuvînt care „păcătuiește” printr-o limitare semantică oarecare nu va putea exprima infinitul; ori „a dori, dorire”, din păcate, s-a perpetuat mai ales prin conotațiile sale de ordin material, care ne fac insensibili la rezonanța cosmică a denotației sale.

Rădăcina „dor” se traduce în franceză de pildă, în funcție de context, fie prin „nostalgie”, fie prin „melancolie”. *Nostalgia* ar fi dorul orientat către un eveniment petrecut, pe care am dori să-l retrăim; *melancolia*, dimpotrivă, ar fi dorul orientat către viitor și al cărui obiect este nedefinit, este o așteptare a ceva ce ne lipsește fără să fim în stare să-l numim. În franceză nu există un denotat căruia să-i corespundă un cuvînt specific, sinonim al „dorului”, care, reunind în aria sa semantică *nostalgia* și *melancolia*, descrie o stare ontologică eliberată de capcana prezentului.

Iată ce ne spune esteticianul și criticul Tudor Vianu despre sensurile „dorului” în limba germană de astă dată: „(...) *wehmut* este afectul complex în care durerea este sugerată de pierderea unui lucru, sau a unei ființe iubite, pe cînd fericirea provine din posesiunea lor în amintire. *Sehnsucht*¹ este însă durerea unei lipse pe care viața n-a împlinit-o, dar pe care o poate împlini în viitor, ceea ce îndulcește durerea inițială și îi creează fizionomia complexă. (...) În românește aceste nuanțe se regăsesc deopotrivă în „dor”, a cărui îndoită intenție se îndreaptă și către trecut și către viitor; cineva poate resimți dorul de cele ce au fost și de cele ce ar putea fi. Cuvîntul românesc a întrunit laolaltă aceste două situații și sfera sa este mai întinsă”².

Nostalgie și melancolie, trecut și viitor: „trecutul” ne este amintire involuntară cel mai adesea, iar „viitorul” speranță, adică tot amintire, dar selectivă ca substanță a proiectelor noastre viitoare. Actualizarea (voluntară sau involuntară) a unui moment „trecut” este o experiență circumscrisă de toate caracteristicile „prezentului”, care devine un *prezent al memoriei* cînd amintirea ne absoarbe cu totul, adică ne abstrage de la „realitatea cotidiană” pentru a ne cufunda în „realitatea memoriei”. Ipoteză: dacă n-am avea memorie nu am avea nici experiența timpului; *ergo*, conceptul de „timp” se întemeiază fundamental pe conștiința că ceva *s-a petrecut* (ca probabilitate) ca și pe conștiința faptului că ceva *se petrece* (ca certitudine ce ține de intuiția sensibilă), sau pe speranța oarbă că *am mai avea* „timp” sau, mai exact spus, pe dorința de a ne prelungi (iluzie pură!) experiența dincolo de „prezent”.

Dar ce este memoria? În ceea ce are universal și impersonal, observăm că memoria nu se „acumulează” ca urmare a experienței, ci, mai degrabă, este ceva la care experiența ne învătă *să avem acces*. Întreaga lume ne slujește drept „memorie” în măsura în care, împotrivindu-ne procesului inercial de a fi asimilați de *lume*, suntem în stare să o asimilăm cognitiv în virtutea faptului că orice cunoaștere pornește de la o recunoaștere.

¹ Despre specificitatea românească a cuvîntului dor, L. Blaga scria: „Nici unul din cuvintele dor, jale, urît nu e traductibil în altă limbă. Ele denumesc stări sufletești românești. Fiîndcă a traduce de pildă cuvîntul *dor* prin *Sehnsucht* nu înseamnă a traduce, ci a circumscrie o neputință.” - în SPAȚIUL MIORITIC, Despre dor, Humanitas, 1994, p. 160

² Tudor Vianu, *Poezia lui EMINESCU, Voluptate și durere*, în volumul *Scriitori români*, B.P.T. 1970, pp. 215-216

Verbul „a fi” ar trebui conjugat astfel: „sunt conștient că sunt”, „sunt conștient că am fost”, „sunt conștient că nu știu dacă voi mai fi”, „sunt conștient că ești”, etc. Viitorul - o ipoteză de lucru, *trecutul* - memorie, *prezentul* - experiență: conceptul de „timp” ar trebui să aibă doar o valoare orientativă, stimulativă, strict convențională; în schimb această găselniță didactică s-a transformat într-o comodă, sau supărătoare iluzie, de care, în orice caz, ne eliberăm foarte greu. Dacă-mi idealizez conștiința de „acum” și o notez Y, iar oricare dintre „momentele” conștiinței mele din „trecut” cu X, tot nu pot să spun că între cele două s-a scurs un timp, odată ce conștiința mea, certificându-mi că sunt (iar nu că am fost, de pildă, ci doar că sunt amintindu-mi, sau sperînd), este faptul că mă știu fiind, mereu identic cu mine însumi, mai exact, conștient de conștiința mea. Ce rost are să-mi închipui că ar fi trecut un „timp”? De ce ar fi nevoie să treacă un „timp”? Tot ce știu este că mă știu știindu-mă; restul sunt teorii, iluzii cu scop pedagogic (*trecutul*, *viitorul*), sau proaste deprinderi („am făcut”, „voi face”). Dar putem să ne *cronometrăm*, după o măsură convențională, evenimentialul? Ideea de a cronometra niște stări de conștiință poate părea ciudată, dar, în fond, nu facem decât să *comparăm* mișcări obiective, dintre care una are valoarea convențională de unitate de măsură și le face pe celelalte să pară mai lente sau mai rapide - dar cum sunt aceste mișcări raportate la absolutul conștiinței noastre? Vedem mereu oameni murind și asta ne face să presupunem, să credem, că vom muri; și nu spunem oare că, poate, ne vom mîntui?; și oare nu ne înșelăm pe noi înșine odată ce nu ne putem mîntui decât *acum* și orice strădanie spre mîntuire nu are sens decât acum, pentru că și murim *acum*?

Dacă ne-am propune să observăm științific trecerea „timpului”, am avea nevoie de două borne temporale: *acum*, este una dintre ele, cealaltă... *acum* zece, douăzeci de ani, însă numai o amintire, a cărei prezentă în memoria mea ca materie a conștiinței mele, nu argumentează timpul, ci faptul că sunt. Evenimentele aparținînd fie memoriei, fie „consumate” dincolo de memorie în lumea așa-zis reală, sunt materie a conștiinței după următoarea schemă: orice A, B, C evenimential se reflectă în conștiința mea ca A'B'C'; urmează că ființa mea n-o pot gîndi în afara evenimentului, de pildă pînă și faptul ipotetic că *nu mi se întîmplă absolut nimic* se reflectă în conștiință tot ca eveniment, lucru afirmat că altfel implicînd chiar prin formula dublei negații, logic vorbind o afirmație cu sensul *ceva mi se întîmplă mereu*. Ființarea umană este reflectarea în conștiință a evenimentului, este conștiința despre propria conștiință.

II. NATURA TIMPULUI PRIN EXPERIEREA DORULUI

Tocmai natura iluzorie a timpului este dezvăluită de cuvîntul „dor”, a cărui cercetare ne-a condus la ultimele reflecții. Într-adevăr unde ar fi de găsit denotatul acestui cuvînt? În „viitor”? În „trecut”? În ceea ce numim „prezent” cînd vrem să evidențiem neîncetata curgere a „timpului”? În nici una dintre dimensiunile ipotetice ale acestui veritabil program de lucru al „computerului uman”. În fapt, „dorul”, sinonimul propus de noi pentru „iubire”, are efectul unui virus, compromițînd „programul timpului”; iar cînd analiza computerizată a lumii nu mai e posibilă, operatorul va înfrunta realitatea, evidența faptului că viața este un izvor de evenimente conștientizate, nicidecum vreun fluviu cu viitorul ca aval și trecutul ca amonte, pe al cărui mal numit „al conștiinței” ar sta omul pescuind evenimente. Iar „izvorul” nu se explică prin subterane, tainice ape freatice, ci prin combinația de evenimente prilejuită de creatorul absolut.

Obiectul cuvîntului „dor” este mai important decît tot ceea ce ți se pare că ai lăsat în urmă și mai important decît tot ce ți se pare că ai putea dobîndi; îndată ce ții este dor nu mai

trăiești decît acum. Nostalgic fiind, trăiești într-un prezent al memoriei ca între paginile unei cărți, care, oricît le-ai răsfoi, rămîn mereu aceleași; melancolic fiind, lași din mîna cartea, de parcă cele scrise, sau trăite, sau mai degrabă cele nescrise acolo, ți-ar fi deșteptat o nelămurită dorință, ți-ar fi relevat un neașteptat gol ființial ca o bruscă zonă de incertitudine pe o hartă foarte bine întocmită, după care navighezi fără probleme, dar care, odată ajuns la capătul lumii, te trădează: capătul lumii nu există decît pe hartă. Dincolo de ultimele orizonturi cunoscute te înfîlnești cu tot ce nu cunoști (în fond o recunoaștere), cu tot ce îți lipsește, așa cum și orbului din naștere îi lipsește lumina după ce i se vorbește despre ea, fără să știe totuși ce este anume. Uneori, la capătul lumii se întîmplă să ai revelația propriei tale neîmpliniri, revelația infinitului „în fața” căruia te oprești neajutorat, fără să știi cum să ți-l apropii. Însă „dorul” împlinește, și, împlinit fiind, nu-ți mai încordezi privirea ca să străbați prin capacul ce nu s-a deschis vreodată al trecutului, nici să cauți prin Iada fără fund a viitorului, căci totul este. Ți-e dor nu de ceea ce a fost, nici de ceea ce va fi, ci de ceea ce este; nu mai trebuie să te sprijini ipotetic nici pe cunoștințele despre navigație, nici pe speranța că vremea bună se va menține, sau că va reveni, pentru că mersul pe ape este firesc ca respirația ori eternitatea. Dar Petru nu știe că este etern, trebuie să-l învețe Hristos: dacă ți-e teamă pentru viața ta o vei pierde; dacă ți-e teamă pentru viața trupului tău înseamnă că nu-ți crezi sufletului și astfel nu atît trupul se prăbușește în valuri, cît sufletul se prăbușește amețit în vârtejul materiei și al formelor.

Dorul este o stare de hiper-conștiință care te scutește de a-ți mai clădi castele viitoare din cărămizile trecutului doar spre a-ți dovedi că exiști, că ești viu, sau dîmpotrivă, spre a uita de întrebările esențiale, simple și... stupide întrucît nu au nimic de-a face cu gîndul la „ziua de mîine”, care rămîne cel mai bun și mai accesibil somnifer.

III. DORUL CA PEDAGOGIE A FIRESCULUI

Măsurînd ziua de mîine cu măsura zilei de ieri, Petru rămîne același pescar; pășind peste ape el devine Apostolul, a cărui măsură este eternitatea, infinitul, absolutul, și, mai presus de toate, iubirea: „*Mă dorești tu mai mult decît aceștia? El l-a răspuns. Da, Doamne, Tu știi că Te doresc*”³. Ce este cu acest verb, „*a iubi*”? Nostalgiiile și melancoliile sunt pentru pescari, dorul este pentru apostoli, pentru cel chemat ca în poveste să-și lase casă, împărăție, părinți, frați, și să porceadă la drum urmînd dorului de viață. Și, ca în poveste, obiectul doririi se găsește unde altundeva decît la capătul lumii și al împărăției noastre și este infinitul, eternitatea, absolutul, adică ce altceva decît firescul? Firea omului este tensionată de ideea firescului, a desăvîrșirii, a sfințeniei, de amprenta Chipului. O forță inerțială (care ține oare de natura adversarului?) pare că se împotrivesc acestei idei; nu un păcat anume, nici în general păcatul, care supra-tensionează, peste limitele firii, pînă la frîngere. „Stă în firea lucrurilor...”⁴, spunem noi cînd vrem să explicăm un fenomen nu prea lesne de explicat, totuși atît de familiar încît situația devine stînjenoare mai ales pentru oamenii care, obișnuși să explice, se văd siliți să recunoască pur și simplu în ceea ce observă firescul.

Probabil că alcătuirile de orice natură sunt memorie, structuri informaționale variind în funcție de dinamica echilibrului cu restul universului material și, în ultimă instanță, în funcție de erorile omului și de voința Creatorului (exprimată fie suficient de subtil încît să ne obișnuim cu schimbarea înainte să ne dăm seama de ea, fie mult prea violent ca să mai conteze). Posibilitatea erorii îl exceptează pe om de la o contabilitate fără de rest a firii, definindu-i astfel ca libertate situația incomparabilă de a dispune de tezaurul informațional

³ Noul Testament, E.I.B.M. al B.O.R., București, 1993, Ioan 21, 15: „Așadar, după ce au prînzit, i-a zis Iisus lui Simon Petru: Simone, fiu al lui Iona, Mă iubești tu mai mult decît aceștia? El l-a zis: Da, Doamne, Tu știi că Te iubesc. (...)”, și versetele 16 și 17.

numit Lume. Într-un univers în care „evoluție” înseamnă adaptare și readaptare, miza omului istoric este, pe de o parte, integrarea dimensiunii sale biologice naturii și concomitentă asimilare ideală a acesteia, adică „nașterea” unui trup cosmic pentru o inteligență cosmică, iar pe de altă parte, din perspectivă duhovnicească, este recuperarea firescului. Din păcate, singurul martor al acestui din urmă proces rămâne omul duhovnicesc, trădat mereu de cel „intelectual”, avocat nedeclarat al celui „biologic”. Dezechilibrul acestor forțe opuse (biologică și intelectuală) provocat de lipsa în punctul lor de sprijin a forței duhovnicești unificatoare, determină fragmentarea omenescului și a elanului spre *firesc*. Odată ce „biologicul” tinde să se integreze ritmurilor universale, iar forța intelectuală tinde să asimileze ideal memoria mașinării numită Natură, evoluția *întru Om* este funcție de forța duhovnicească și are ca finalitate refacerea unității dimensiunilor fundamentale ale omului, adică redobândirea perspectivei infinitei asemănări.

Răspunsul întrebărilor noastre se află într-adevăr în firea lucrurilor, este memoria lucrurilor și este pur și simplu dumnezeiesc de *firesc*. Dumnezeu este *firescul*. El creează din nimic limita (invenția absolută), care, deși altceva decât El Însuși, să fie după chipul Său și (urmare logică) în perspectiva infinitei Sale asemănări, adică în perspectiva zilei a opta: o călătorie fără durată într-un prezent al memoriei fără limite, *firescul* memoriei. Dumnezeu își contemplă memoria, se contemplă pe Sine ca într-o infinită, perfectă oglindă; apoi creează Lumea, o oglindă perfectă, apoi o „spargă”, creează diversitatea; nenumărate fragmente reflectă în continuare imaginea Lui, dar fiecare în parte, forma definindu-se prin limitele, de orice natură, care o individualizează față de orice alte forme. Dumnezeu alege un „ciob”: apropiindu-se de „oglină” „ciobul” nu se vede pe sine, ci pretutindeni pe Dumnezeu, pe care-L reflectă la rîndu-i și fără de Care nu ar avea un chip. Chipul oricărei făpturi se datorează oglinirii lui Dumnezeu în materia din care este făcută, astfel încît Adam nu este uimit că se descoperă pe sine (conștiința de sine nerezultînd dintr-o „măimutăreală” mimetică), ci, văzînd pretutindeni imaginea lui Dumnezeu, este uimit de frumusețea negrăită a celuilalt, de Care se îndrăgostește fulgerător. Dumnezeu și omul se preumblă prin Rai, stau de vorbă, îndrăgostiți; și oare cine are dreptul să ne poruncească, oare a cui poruncă am socoti-o „dulce”, supunîndu-ne ei copleșiți ca de „farmecul dureros” al sărutului iubit, dacă nu a aceluia pe care-L dorim?

IV. DORUL DE SINE

Recunoaștem binele drept *firesc* și răul drept *nefiresc*. Dar care este măsura recunoașterii noastre? Ce este *firescul*? Experiența anterioară momentului critic nu ne este de folos pentru că ne-ar fi învățat să recunoaștem *firescul*, căci ar trebui iarăși să ne întrebăm despre criteriile acceptării de către noi a unei măsuri drept *firească*, ci numai dacă o putem privi ca pe un urcuș al adîncirii de sine. Ceva ne îndeamnă să identificăm *firescul* frumosului, dar nu neapărat în sensul reflectărilor materiale, ci în sensul găsirii izvorului firii, căci oamenii se scaldă acum într-un alt torent, cel al ne-firii, al neființei ce izvorăște în urma disoluției firii lor, a tulburării oaselor ce susțin pe omul cel dinlăuntru, cum aflăm într-o rugăciune⁴ a Sfîntului Ioan Damaschin, adică: credința, înțelepciunea, nădejdea, dreptatea, înfrînarea, evlavia, blîndețea, smerita cugetare și milostivirea. Ca un păstrăv împotriva curentului trebuie să luptăm, din ce în ce mai repede, pînă ce vom reuși să schimbăm sensul apelor; sufletul nostru să fie ca un păstrăv înnotînd împotriva apelor trupului, care, nezăgăzuite, răspund fără întîrziere chemărilor din toate prăpăștiile. Așadar „frumos” ar

⁴ vezi *Apantisma*, florilegiu alcătuit de Sfîntul Nicodim Aghioritul, Ed. Sofia, București, 1999, p. 136, sau în *Cele mai frumoase rugăciuni ale Ortodoxiei*, Ed. Anastasia, 1998, p. 68

trebuie să ne fie nu ceea ce ne cheamă trupescul, sau ceea ce este recunoscut ca atare după măsuri relative dictate de o tradiție culturală sau alta, ajungându-se astfel la *concepții* despre *frumos*, la crucificări interesante, plastice, sau lingvistice, ale unor aspecte din lumea reală, cu intenția (sau pretenția) relevării unui „ce” ascuns; ci vom recunoaște drept *frumoase* și *bune*, firești, lucrurile care ne aduc aminte de Dumnezeu.

Kant afirmă că spațiul și timpul sunt cadre apriori ale percepției noastre, condiții subiective ale reprezentării individului despre lume, așa cum vedem numai culorile la care simțul văzului este capabil să reacționeze (tot așa în privința sunetelor și a senzațiilor tactile). Ca să reacționăm emoțional în fața unui lucru, acesta trebuie să ne amintească de ceva, lucru sau eveniment anterior. Cu alte cuvinte, suportul emoției noastre prezente este memoria, un cadru aprioric cunoașterii, sau, mai exact spus, recunoașterii. Ce este atunci cunoașterea? În primul rând, putem identifica cunoașterii conștientizarea sau recunoașterea eului, dar pe baza căreia memorii se reflectă individul în propriile gânduri? Trebuie să presupunem că pe baza memoriei despre el însuși. Însă „memoria” presupune sinele, subiect al „filmului” despre noi, pe care nu încetăm să îl vizionăm. Prin urmare nu memoria condiționează sinele, căci nu există decât odată cu sinele. Și oare piatra de hotar a cunoașterii nu este tocmai sinele, oare în cunoașterea și recunoașterea oricărui „obiect” nu se petrece de fapt cunoașterea și recunoașterea sinelui? Trezit la viață Adam „vede” chipul lui Dumnezeu oglindit în Creație; de fapt Îl simte, simte iubirea din care a fost creat și răspunde firesc cu iubire. Dar este propriul său chip și va învăța să și-l recunoască. Actul învățării este deja supra-firesc, definind natura liberă a omului; firească este numai recunoașterea sentimentelor sădite în ființa omului și rodind de îndată ce Dumnezeu se revarsă ca o ploaie asupra pământului. În zorii Creației iubirea lui Dumnezeu răsuna cu o acustică divină în Biserica lumii, omul. Dînd nume lumii și lucrurilor sale, Adam învață de fapt să spună „eu”, să se recunoască pe sine acolo unde Îl „vedea” (citește „simțea”) pe Dumnezeu.

BIBLIOGRAFIE

- Tudor Vianu, Poezia lui EMINESCU, Voluptate și durere, în volumul Scriitori români, B.P.T., 1970
- Lucian Blaga, Spațiul mioritic, Editura Humanitas, 1994
- Noul Testament, E.I.B.M. al B.O.R., București, 1993
- Apantisma, florilegiu alcătuit de Sfîntul Nicodim Aghioritul, Editura Sofia, București, 1999
- Cele mai frumoase rugăciuni ale Ortodoxiei, Editura Anastasia, 1998.